

İBNİ SİNA FELSEFESİNDE AHLÂK

Doç. Dr. Adil Çağlar*

İbni Sina ahlâkının daha iyi anlaşılabilmesi için, İbni Sina'nın konu ile ilgili kullandığı başlıca kavramları hangi anlamda kullandığının ortaya konması gerekmektedir (1):

İbni Sina'ya göre Allah; ilk yaratıcı, ilk cevher, zorunlu varlık, faal akıl, sonsuz iyiliktir. Her şeyi o yaratır. Her şey ondan çıkar ve tekrar ona döner. Yeryüzünde onun iradesi ve bilgisi dışında hiçbir şey olamaz.

İradei külliye: Allah'ın yukarıda belirtilen sonsuz gücüne, dünya ve evrendeki düzenin kaynağına denir.

İradei Cüzziye: Her şeyi yaratan ve bilen Allah insanlara cüzi bir irade vermiştir. İbni Sina'ya göre insanların şöyle ya da böyle davranmaları elindedir. Allah iyi kötü her şeyi yaratmıştır ve insanlara iyiyi kötüden ayırdedecek akıl, iyinin kötünden iyi olduğunu, iyinin yapılması ya da seçilmesi gerektiğini bilecek bilinç vermiştir. Bu yüzden insanın seçme özgürlüğü vardır. İşte bu cüzi özgürlük çerçevesindeki insanın zararlı ve kötünün baskısına karşı iyiyi ve yararlıyı yapma gücü olan iradeye irade i cüzziye denir.

Nefs maddeye eklenmiş bir kuvveler (yetiler) toplamıdır. Madde nefis ile olgunluğa erişir ve faaliyete geçer. Nebati, hayvani ve insani türden bütün hayati hareketler nefsten kaynaklanır. Nefs bireysellik kazanabilmek için bedene ihtiyaç duyar. Nefs Nebati, hayvani ve insani nefis olmak üzere üçe ayrılır. İnsani nefsin iki kuvvesi (yeti) vardır; bilici (âlim), yapıcı (âmil) Akıl bu iki kuvvenin toplamıdır. İnsani nefis beden aracılığı ile ilk prensiplere ulaşır. Buradan da hareket ile bazı tutarlı sonuçlarla, birbirine bağlı olaylar arasındaki bağlantıları kavrayarak Allah'a iman etmeyi öğrenir. Nefs beden aracılığı ile kazandığı bu bilgilerden sonra bedene ihtiyaç duymaz. Bedenin tutsağı olmaktan kurtulmaya çalışır. Bedenin ölümü ile kaynağı olan Allah'a kavuşur.

Akıl: Ona göre kendini dolaysız olarak bilebilen tek organımız akıldır. Akıl her şeyin merkezidir. Faziletlerimizin, inancımızın saadetimizin taşıyıcısı olan bilgilerimizi ancak aklımız yardımı ile kazanabiliriz. İnsan bilgiye yönelirken çeşitli akıl kademelerinden geçer ve en üst derece olan faal akıl ile yani Allah ile ilişki kurarak en yüksek bilgiye ulaşmak ister. Akıl teorik ve pratik akıl olmak üzere ikiye ayrılır. Pratik akıl: İnsanın kendisi için en yararlı hareketi yapmasını sağlar iyiyi kötünden, yararlıyı zararlıdan ayırır, insanın günlük ilişkilerini düzenler. Teorik akıl ise; pratik aklın üstündedir. Ve ona yön verir. Pratik akıl ancak onun yardımı ile iyiyi kötünden ayırdedebilir. Bu akıl maddeden ayrılmış tümel bilgileri kavrayabilen bir akıldır.

Kötülük (Şer) maddenin kemale erişmesini engelleyen, maddenin kendisinden gelen eksiklikleridir. Kötülük yalnızca madde için vardır ve madde için zorunluluktur. Fakat böyle

* M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

(1) Bknz. A.Nevzat Asay, İ. Sina'nın Filozofik sisteminde Ahlâk H. Ziya Ülken, İbni Sina'nın Ruhiyatı M.Ayni, İ.Sina'nın Tasavvuf.

olsa bile kötülük hiçbir zaman hayırdan çok olamaz; yani kötülük cüzidir. Ve üç türlü kötülük vardır: a) ilgisizlik, zayıflık, eksiklikten, b) acı, tasa ve iç sıkıntısı gibi ruhsal açılardan, c) ahlâk bozukluğundan, doğan kötülükler. Ki asıl günah sayılan üçüncü tip kötülüktür ve insan bundan sorumludur (1).

İbni Sina'ya göre Allah maddenin yaratıcısı olduğu için, kötülük Allah'ın iradesine bağlı bir ihtiyaçtır. Bizde hayır, mutluluk, kemal fikirlerini doğurur. Eğer kötülük olmasa idi biz kemali, mutluluğu, hayrı tanımlayamazdık (2).

Hayır (iyilik) ise kötülüğün tam tersidir. Hayır doğrudan doğruya Allaha gelir (3) İnsanın nefesine mutlak ruhun yani final aklın ışığının düşmesi, insan nefsinin bu ışıktan pay almasıdır. Yani insan ruhunun maddenin tutsağı olmaktan kurtulmasıdır. Ölüm hayrın mutlak zaferidir. Yukarıda da belirtildiği gibi aslolan hayırdır.

Fazilet (erdem) insan aklı ile faal aklın birleşmesinden doğar ve insan ruhunun kendini azıtmasıdır. Nefiste bulunan ham gücün ak yararlı bir niteliğe dönüşmesidir. Örneğin öfke bir ruh gücü, yiğitlik, bir fazilettir (4).

İbni Sina İslam felsefesinde meşşai okuluna bağlı bir filozoftur. Aynı zamanda bir tıp ve tabiat bilginidir. Ahlak konusu ile doğrudan ilgilenmemiştir. Bu yüzden ahlak ile ilgili görüşleri felsefe sistemi içinde dolaylı olarak söylediklerinden çıkartılmıştır.

İbni Sina bilimleri sınıflandırırken ahlaka felsefe içinde yer verir. İbni Sina felsefeyi teorik ve pratik felsefe olarak ikiye ayırır. Teorik felsefe yalnız bilebildiğimiz ama yapamadığımız felsefi alan, pratik felsefe hem bilmek hem yapmak gücünde olduğumuz alan ile ilgilidir. Pratik felsefe; ekonomi, hukuk ve ahlâk olarak üçe ayrılır. Hukuk toplu halde yaşayan insanların ilişkilerinin nasıl olması gerektiği ile ekonomi aynı toplumsal birim içinde yaşayan insanların işlerini düzenleyebilmek için aralarında bulunması uygun olarak hayatın nasıl olması gerektiği ile; ahlak ise; nefsi eritebilmek için faziletleri ve faziletlerin nasıl kazanıldığı, nefsi temizleyebilmek için kötülükleri ve kötülüklerden nasıl korunması gerektiği ile ilgilidir (5).

İbni Sina ahlakı kendi içinde teorik ve pratik ahlak olarak ikiye ayırır. Teorik ahlâk, ilk yaratıcı, evrenin tek hakimi Allah'ın Özellikleri, gücü, hayır, şer, adalet, mutluluk, cennet, cehennem, günah, insanın Allah'a karşı görevleri gibi konuları içine alır. Kısaca insan ile Allah arasındaki ilişkileri inceler (6).

(1) a) Amiran Kurtkan, Sosyal İlimler Metodolojisi.

b) A. Dilaçar. 900. Yıldönümü Dolayısıyla Kutadgibilik İncelemesi.

c) U.Z. Ülker, İslam Ansiklopedisi, 1. Sıra maddesi.

(2) (3) Osman Pazarlı, İslamda Ahlâk, s. 84,85,157,174,175.

(4) A. Dilaçar, 900. Yıldönümü Dolayısıyla Kutadgibilik İncelemesi s.28

(5) Nevzat Ayas, İbni Sina'nın Felsefesi Sistemi.

(6) A. Dilaçar, 900. Yıldönümü Dolayısıyla Kutadgibilik İncelenmesi, s.27.

b) M. Ali Ayni, I. Sina'da Tasavvuf, s.7.

Pratik Ahlak: Kaynağını teorik ahlaktan alır ve onun altındadır.

İbni Sina'ya göre bir varlık niçin yaratılmış ise onun çelişkilerini taşır ve onun varacağı yere varır. Fakat bütün bu olanlar Allah'ın bilgisi ve iradesi dışında değildir. Görüldüğü gibi İbni Sina mekanik değil Allah'a dayalı idealist bir determinizm anlayışına sahiptir (1). Bu anlayıştan yola çıkılırsa insan ilişkilerini düzenleyen ahlâkın kaynağı şeriat olsa bile, şeriatın koyduğu kurallara nasıl uyulacağını bilmek ve bulmak toplumsal bir iştir. İşte bu bilme ve bulma eylemi pratik ahlâkın konusudur. Kısaca pratik ahlâk insan ile insanlar arasındaki ilişkileri inceler (2).

İbni Sina Ahlâkında İnsan

İbni Sina'ya göre insan ölümlü madde ile ölümsüz ruhtan oluşan karmaşık bir varlıktır ve hayatı boyunca bu ölümlülük ile ölümsüzlüğün çelişkilerini yaşar. İnsan maddenin eksikliğinden kaynaklanan kötülüğün ve insanı maddenin egemenliğinden kurtarmaya, onu Allah'a yakınlaştırmaya çalışan iyiliğin savaş alanı olan dinamik bir varlıktır. Bu savaşta insan sağken insanın ahlâkiik derecesine göre bazen iyilik bazen kötülük galip gelir. Maddenin eksikliğinden gelen şeytan olarak simgelediği bu kötülükleri Hayy İbni Yakzan eserinde şöyle tanımlar: Şeytan'ın yürüyen ve uçan olmak üzere iki boynuzu vardır: Yürüyen boynuzun canavar yaradılışlı kabilesi insana bir saldırı olsa hemen onu kızdırırlar, öldürmeyi, yakıp yıkmayı ona iyi gösterirler, intikam duygusunu tahrik ederler. Hayvan yaradılışlı kabilesi; insanın gönlünde faaliyet gösterirler. Uçan boynuz ise insana gözü ile görmediği şeylerin mevcut olmadığını söyler, bunları tezkip ettirir, tabii ya da suni olan şeylere ibadeti hoş gösterir. Ölümünden sonra iyilerin ödüllendirileceğinin kötülerin cezalandırılacağını boş olduğunu söyler (3).

Yine aynı eserinde bu savaşın insanın mutlak mutluluğu olan ölüme kadar sürdüğünü, bazen iyiliğin, bazen kötülüğün galip geldiğini, değerler dünyasından maddeler dünyasına gelen Hayy'a şu sözlerle dile getirir. Siz benim gibi sınırsız seyahat^x özgürlüğüne sahip değilsiniz. Buna bedeniniz engel. Siz ikamet ile karışık bir seyahatle yetinmek zorundasınız. Bir müddet seyahat edebilirsiniz ama bir müddet bunlarla (avamla) beraber bulunmak zorundasınız. Her ne zaman içinizden gelen büyük bir aşk sizi onlardan ayırıp seyahata çıkmağa sevkederse beni karşınızda bulursunuz. Ben size yoldaşlık ederim. Yine onları arzulayacak olursanız beni bırakır onlara dönersiniz. Bu yarım seyahatlar sizin onlardan tamamıyla ayrılmanıza kadar devam eder (4). Aynı düşüncüyü bir kasidesinde şöyle dile getirir: Akal bir güvencin kendisini hapseden toprak ve birlikte yaşadıklarından kurtulduktan sonra şakımaya başlar; yükseldikçe şakrak şakrak şakır.

(1) Nevzat Ayas, Adı geçen makale s.6.

(2) H. Ziya Ülken, "İ.Sina maddesi", İslam Ansiklopedisi.

(3) Hayy İbni Yakzan.

(x) Burada seyahat insanın bütünüyle maddenin egemenliğinden kurtulması anlamına gelmektedir.

(4) Hayy. İbni Yaksan.

İbni Sina ahlakında insanın olumlu ahlaki nitelikleri olan fazilet insan aklı ile faal aklın birleşmesinden doğar^x Ve ruhta bulunan ham gücün, zararlı bir niteliğe dönüşmesidir. Örneğin öfke bir ruh gücü; yiğitlik bir fazilettir, aklın ayırdetme yeteneği bir ruh gücü; felsefe bir fazilettir. Şevhet bir ruh gücü; namus bir fazilettir. Ruh güçleri biraraya gelerek bir denge kurarlarsa; fazilet olarak bunun karşılığı adalettir.

İnsan ne kadar akıl sahibi ise; o kadar bilgi sahibidir; ne kadar bilgi sahibi ise; o kadar faziletlidir; ne kadar faziletli ise; o kadar mutludur, ve insan ne kadar mutlu ise o kadar Allah'a yakındır. Ama insan ancak ölünce mutlak mutluluğa ulaşır.^{xx}

Bir insanda faziletin işaretleri; irade sahibi kanaat, sabır, merhamet, sahibi olmak, alçak gönüllük, sır saklamak, utanmak, bağışlamak v.b. hasletleridir.

Bir insan mutluluğa erişebilmek için:

1. Nefsini çirkin işlerden korumalıdır.
2. Karşılaşacağı zorluklar onun nefsinde değiştirmemelidir.
3. Nefsin temiz cehverine karşı olan öfke, şehvet, hırs gibi hareketleri derhal kendinden uzaklaştırmalıdır.
4. Nefse layık olmayan şeyleri hayal etmemeli, istememeli.
5. Hiç bir şekilde yalan söylememeli.
6. Ölümünden korkmamalı.
7. İnsanlara hayır yapmalı ve yapanları sevmelidir. İnsanların fenalıklar yapmalarını önlemeye çalışmalıdır.
8. Lezzetleri hayatını sürdürülebilmek amacı ile tatmalıdır. O lezzetlerin sehum gücü etkisinde kalmamalıdır.
9. İçilecek şeyleri zevk için değil tedavi için içmeli.
10. Dinlenecek şeyleri felsefe ve hikmetin icap ettirdiği vecd üzere dinlemelidir.
11. Her grup, insanla onların gelenek ve göreneklerine göre geçinmelidir. Fakat onlara uyacağını diye uygunsuzluğu kabul etmemelidir. Batıl sözlerle kabalık etmemelidir.
12. İhtiyaç olup kendisine başvuranlara, kendi ihtiyacının dışında, gücü yettiğince yardım etmelidir.
13. Bütün kardeşlerinin ve dostlarının sırrını saklamalıdır. Dostları ve kardeşleri için hiçbir fedakârlıktan çekinmemelidir.

(x) Bu noktada İbni Sina ahlaki metafizik ve tasavvufi bir nitelik kazanır. Fakat İbni Sina ahlakın tasavvufi ahlaktan ayıran en önemli nitelik faziletli insanın insanlara iyilik yaparak faziletli olabileceği olgusudur. Aynı zamanda İbni Sina ahlaki bu özelliği ile Aristo ahlakından da ayrılır. Çünkü Aristo'ya göre iyilik iyi bir hareket yapmaktır. Oysa İbni Sina'ya göre iyi hareketleri alışkanlık haline getirmektir. Sina'ya göre iyi hareketleri alışkanlık haline getirmektir.

(xx) Bu sözlerden İbni Sina'nın Hint fakirleri gibi insan vücuduna hiç önem vermediği ya da ömrünü doktorluğa adadığı için bu sözleriyle çelişki içine düştüğü anlamı çıkarılmamalıdır. İbni Sina ahlakının nirengi noktası insanı hayvani nefsin tutsağı olmaktan kurtararak iyi bir insan olarak, yaşayabildiği kadar yaşamasına yardımcı olmaktır.

14. Verildiği sözü tutmalı, ne söylerse onu yapmalıdır.
15. Durumuna uygun olmasa da halkın içine girmelidir.
16. Yaşadığı sürece gelen gidenle ilgilenecek boş zamanlarında avamın tozundan temizlenmelidir, fakat bunları avama sezdirmemelidir. Muahid (anlaşma yapan) bu yolda yürümeli ve bu uğurda "Allah" söz vermelidir (1).

Nefsini bu yolda eğitmiş olan insanların hal ve davranışlarını da İbni Sina şöyle değerlendiriyor: Arifler mutlu ve güler yüzlüdür. Herkese karşı alçak gönüllüdür. Kimsenin özel yaşantısını merak etmez ve araştırmaya çalışmaz. Uygun olmayan bir şey gördüğünde soğukkanlılığını yitirmez, kötülük edene acır. Arif yiğittir, cömerttir ve kin tutmaz. Kötü olanı üzmez arif bilirki her şey Allah'tandır. Kısaca arif insan ne ise onun için yaratıldığını bilir (2).

Aynı şekilde "Hüzün" risalesinde üzüntüden kurtulmanın yolu olarak dünyaya ait sevdiği, aradığı, istediği şeyleri olduğu gibi bozulmağa mahkum şeyler olarak kabul edilmesini önerir. Sahip olduğunu yitiren kimse o zaman üzülmez, bütün zamanını onu düşünerek tüketmez. Bu hareket tarzı büyük Padişahların ahlakındandır (3).

Vücut Yapısı, İklim, Kanın Niteliği ve Ahlak

İbni Sina bir insandaki ahlakın derecesini sadece onun faal akıldan aldığı nasibin derecesine bağlamaz. İnsanın sahip olduğu ahlakın niteliği ile onun vücut yapısı, yaşadığı iklim, kanının kıvamı, yaşadığı sosyal çevre arasında bir bağ kurar.

Mizacın ahlakı ahlakında mizacı etkilediğini savunan İbni Sina iklimle insanın mizacı dolayısıyla ahlakı arasında bir bağıntı kurar (4). Ona göre dağlık yörelerin insanları kibirli ve bozuk ahlaklıdır. Kimi garbten haber, kimi gizli kuvvet sahibi olduğunu zanneder.

İbni Sina vücut yapısı ile mizac ve ahlak arasında da bağıntı kurar: Mizaçları yumuşak olanların hararetleri ve hareketleri kuru ve rutubetleri normal olur. Renkleri beyaz ve kırmızı arasındadır. Ne çok zayıf ne çok şişmandırlar. Bu kişilerin hareketleri ne şiddetli ne de gevşektir. Hayal kurma, düşünme, tefekkür kuvvetleri, ahlakları ifrat ile tefrit ortasındadır. Öfkede korkaklık ve cesaretle vasat derecede bulunurlar. Çocuklukları tabii geçer, zamanında büyümüşlerdir, bildiklerini uzun süre unutmazlar, çok güler ve rüyaları tatlı olur. İyi kokuları, iyi sesleri severler, güzel meclislerden hoşlanırlar. Yumuşak mizaçlı insanları severler. Yüzleri sevimlidir. Herkesle iyi geçinirler (5). İbni Sina şişmanların ise fizyolojik ve ruh durumlarının bozuk olduğunu söyler (6).

Hastalıkları yalnız fizyolojik bakımdan değil ruhsal ve ahlaki bakımdan da inceler. Öyle

(1) M. Ali Ayni, "İbni Sina'da Tasavvuf" TTK Anma Kitabı. s.

(2) M. Ali Ayni, "İbni Sina'da Tasavvuf", TTK Anma Kitabı, s.20.

(3) Hüzün Risalesi (Terc.M.Hazmı Tura).

(4) Akil Muhtar Özden, "İbni Sina Tıbbına Bir Bakış", TTK, s.37,39.

(5) Akil Muhtar Özden, "İbni Sina Tıbbına Bir Bakış", TTK, Anma Kitabı, s.14.

(6) Perihan Çambel, İbni Sina'da Çocuklara ve Kadınlara Dair Paliteknik No.49 s.13.

ki çocuğa süt verecek süt annenin sağlıklı olması yanında "iyi ahlâklı olmasını, sınırlı olmasını, korkak ve kederli olmamasını" ister (1).

İnsanın mizaç ile kanının niteliği arasında da bir bağıntı kurar. İnce sulu soğuk kan ruhu zayıf ve korkak yapar, kalın bulanık harereti fazla kan ruhu üzüntülü ve çok öfkeli yapar. Kan yoğun olmamakla beraber saf, parlak olursa ruh çok sevimli olur. Kısaca insanın "... ruhu kanına benzer" (2).

İçinde yaşadığı sosyal çevrenin insanı nasıl yanlış yollara sürüklendiğini Hay ibni Yakzan'ın sözleri şöyle dile getirir "Etrafındaki şu senden ayrılmayan arkadaşlarının kötü arkadaşlardan olduklarına hiç şüphe olmasın. Sana verilen her haberin sana karşı yapılan her davranışın yanlışını doğrusundan, yalanını gerçeğinden ayırmak zor (3). Eğer doğru yaşamak istiyorsan bunlara karşı şüpheli olmalısın çünkü şüpheli olmak akıllı olmak demektir (4).

Toplum, Politika, Eğitim ve Ahlak

İbni Sina ahlakını daha iyi anlayabilmek ve onu somut bir çerçeveye oturtabilmek için onun toplum anlayışına kısaca değinmek gerek.

İbni Sina toplumun ortaya çıkış nedeni olarak insani ihtiyacı görür. (5) Şöyle der: Bir insan yaşamak için ihtiyaç duyduğu yiyecek, giyecek, silah, konut gibi temel ihtiyaçlarını tek başına karşılayamaz. Yaşayabilmek için mutlaka kendisinden başka insanlara ihtiyaç duyar. İşte bu elbirliliği ve işbirliği ihtiyacından toplum doğar.

Bir toplumda kişiler ve kurumlar arasındaki işleyişin sağlıklı olabilmesi için, bu işleyişte doğabilecek zorbalıkları önleyebilmek için adalete ihtiyaç vardır. Bu mekanizmayı ve adaleti koruyabilmek için ise kanun gereklidir. O da şeriattır. Şeriatı yerliyerinde uygulayabilmek için yönetici lazımdır. Yönetilenlerin bu çerçevede kanunlara kurallara, yöneticinin emirlerine uymaları görevleridir. Eğer yönetimde anlaşmazlık çıkarsa toplumda anarşi doğar. Bu yüzden yöneticinin hak ve görevleri şeriatla sınırlandırılması gerek ki yönetilenler ona itaat etsinler.

Bu arada İbni Sina toplumda yaşayan insanları havas ve avam olarak ikiye ayırır. Ona göre Havas sözü emirlere, avam fiili emirlere uyar. Avam adaleti bozmama konusunda fazla titiz değildir. İstediklerini istedikleri an elde etmek isterler bu yüzden de sık sık yasaları çiğnerler. Bunları ancak rica, korku, cennetle ödüllendirme gibi motivler yasaya karşı gelmekten alıkoyar. Bunların yasaları çiğnememesi için yasalar, emirler, kutsal emirler sık sık tekrarlmalıdır. Namaz ve ibadetin de esasen görevi budur (6).

Buradan İbni Sina'nın devlet yönetimindeki ahlâk anlayışına geçebiliriz. İbni Sina'ya göre Kur'an-ı Kerim de devletin yönetim ilkelerini belirleyen kusursuz bir hukuk sistemi vardır. Devleti yönetenler bu kurallara uymak zorundadırlar. Bu kurallara uymak hem yönetenlerin hem yönetilenlerin Allah katında ahlâki görevleridir.

(1) Perihan Canzâel, Agy.

(2) İbni Sina (Ter. Kulisi Rifat Bilge) "İddiye Kalbiye", TTK. Anma Kit.s.18).

(3) Hayy İbni Yakzan s.73.

(4) Bir kasidesi.

(5) Bayraktar Bayraklı, Fârâbi'nin Devlet Felsefesi.

(6) İbni Sina (ter.M.Ali Ayni İşaret s.13). (İbni Sina'da Tasavvuf yazışması).

Eğer diyor İbni Sina yönetici devlet yönetimine meşru bir yoldan gelmemişse ne onun ünvanı ne yönetimi meşrudur. Ve bu yöneticiye başkaldırmak, zorbayı makamından uzaklaştırmak bir Allah borcudur. Dolayısı ile ahâki bir görevidir. Yine eğer devletin başındaki kimse bazı meziyet ve özelliklere sahip değilse; halkı doğru, diyaretli ve adaletli yönetmekten acizse bu kişiyi yönetiminden uzaklaştırmak ya da bu iş teşebbüs edenlere yardım etmek bir dini emirdir (1).

Ayrıca hükümdarın eğitimi konusunda hükümdarın faziletli bir hayat yaşaması, kadınlardan uzak durması, filozof ve ilim adamlarından yararlanması gerektiğini söyler, İbni Sina (2).

Mantık ve Ahlâk

İbni Sina teşvik ve pratik ahlâkın kaynaklarını kurallarını, belirttikten başka ahlâklı insanı ile ahlâksız insanı ayırd etme, kimin dost kimin düşman olduğunu öğrenmenin yolunu mantık (ferset ilmi) bilmek olduğunu söyler. Hayy İbni Yakzan eserinde Mantık bilmenin faydalarını şöyle sıralar:

Mantık ilmi herkesin saklamakta olduğu içyüzünü hemen meydana çıkarır. Bu ilmi kullanarak karşındakine nasıl davranacağını, karşındakinin nasıl davranacağını kestirebilirsin. Gerekirse o adama yaklaşır gerekirse uzaklaşırsın.

Yine bu ilim yardımıyla yalan gerçekten, doğru eğriden ayırd edilerek yapılacak en doğru hareket tespit edilebilir. Bu ilim, bilme derecesinde insan inancını ve hareketlerini düzeltebilir ve inançta doğruluk harekette Allah'a mutubakat bu ilmin derecesinde olur (3).

Ayrıca bu ilim insandaki yaratılıştaki ve sonradan kazanılan özellikleri ayırmakta, sonradan kazanılan kötü huyları düzeltmekte kullanılabilir. Kısaca insanın çevresini ve kendini tanımasında önemli bir araçtır Mantık.

İbni Sina'nın Ahlâki Kişiliği

İbni Sina gerek bilim adamı olarak, gerek felsefeci olarak hayatını insana adayan biridir. "Bahçeler arasında ocağın kalan kara taşları-zamanın değiştirmesi seni de değiştirmiş" görüyorsunuz seller, rüzgarlar buranın eski şeklini bozmuş bir iz bile kalmamış" dizelerinde dile getirdiği değişim gibi yaşadığı çağ bir değişim, bunalım, çözülüş arayış dönemi idi. Hayatı da tıpkı yaşadığı dönem gibi iniş ve çıkışlarla doluydu. Bir gün vezir olmuş, bir gün siyahi kaçak olmuş, bir gün padişah meclislerinde elüstünde tutulmuş bir gün zindanlara düşmüştür. Dostu kadar düşmanı da olmuştur. Düşmanlarından öç alacak imkanlara kuvuşturduğunda onlara hiçbir kötülük yapmamıştır. İçinde bulunduğu durumu "Felaket demir ben mıknaşım" "Evet geceler gelip benim gecemde toplandılar" sözleri ile dile getirir. Bu şartlar altında " gecelerini gündüz ederek" çoğunu siyasi kaçakken yazdığı onlarca kitaptan, kaynaktan, tecrübe ve deneyden elde ettiği binlerce sayfalık bilgiyi, hayatı boyunca elde ettiği tercübeyi hiç sakınmadan, hiçbir çıkar gözetmeden insanlığa sunmuştur. Ve insanlık bu büyük insanı bağrına basmış onu efsaneleştirerek halka mal etmiştir. Nitekim yaşadığı dönemden bin yıl sonra uluslar, halklar onu bölüştürmektedir.

(1) Recai Gelip Okandan, Umumi Amme Hukuku Dersleri, 1952, s.336.

(2) Yahya Akyüz, İbni Sina'nın Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri, Ank.1982.

(3) Hayy İbni Yakzan.

İbni Sina on yaşında Kur'anı, yirmi yaşında döneminin bütün bilimlerini en iyi derecede öğrenmiş, sınırsız bir çalışma ve araştırma gücüne sahip bir dahidir. O kurmuş olduğu düşünce sistemi bir felsefecimizin sözleriyle "tarihin görmüş olduğu en büyük sentezlerden biridir. Bu açıdan onu İlkçağda bir Aristoteles, Yeniçağda Hegel'le karşılaştırabiliriz" (1). Hepsinden önemlisi İbni Sina bireyselliği olan, içinden bağlanmamış bir düşünce adamı idi ve yarınlara kalacağına farkındaydı "Nice cansız insanlar vardır ki yüksek mertebelere erişmiş ve büyümüşlerdir. Bunların cansız olmalarına rağmen büyümelerine şaşılmaz" "Zaman ağızsa ben onun diliyim" gün ışığının aydınlatmakta olduğu yerlere benim azmim sığmaz" Kendini ve ne olduğunu bilen insan için başkalarının ne söylediği önemli değildir" der.

Kendini bilmeyen, kendini sevmeyen insan başkalarını da bilmez ve sevmez, kişiliğinden kaynaklanan bu yönüyle de ahlâki açıdan örnek alınması gerekli bir büyük kişidir, İbni Sina.

İçkiye, kadına, eğlenceye düşkün olduğu söylenir. "İçimdeki gizli tutkuların neredeyse deli olacağız", deney, gözlem, tecrübe ve derleme çalışmalarının ifade ettiği gibi, hayatın nabzının attığı yerde yaşayan bir insan olmanın bütün çelişkilerini taşıyan ve bir birinden çok farklı Türk ve İran kültüründen etkilenen Yunan felsefesini okuyan İslam dinini orjinal bir sentez içinde sistemleştirmeye çalışan aynı zamanda bir doğa bilimcisi olan bu geniş çaplı ve çok boyutlu insanı değerlendirirken geniş çaplı ve çok boyutlu bir perspektif ile değerlendirmek gerekir.

(1) Ahmet Arslan, "İbni Sina'nın Felsefesi ve Düşünce Tarihindeki Yeri", E.Ü. Sosyal Bilimler Fak.Der. S.2 sa.261.

SONSÖZ

İbni Sina bir ahlâk filozofu değildir. Zaten ahlâkla doğrudan ilgili kitabı da yoktur ve ayrıca o Batı ahlâk filozofları gibi yeni bir ahlâk sistemi de savunmaya çalışmaz. O sadece İslam dininin getirdiği ahlâk anlayışını kendi felsefi sistemi içinde oturtmaya ve onu yorumlamaya çalışır. Bu yanı ile orjinal değildir. İbni Sina Ahlakı, onun ahlâkının ilgi çekici yönü bir tıp ve tabiat bilgini olmasından gelen gözlem ve tecrübe gücüyle insanı ve tabiatı daha iyi kavramasının getirdiği dinamik ve pratik yöndür. Onun içindir ki İbni Sina pratik ahlâkı toplumsal yasaların ve ihtiyaçların ürünü olarak görmüş; ekonomi ve hukuk ile aynı kategoride değerlendirmiştir. Bu nedenle İbni Sina ahlâkının en orjinal yanı burasıdır. Bu yönüyle İbni Sina'nın ahlâkı Eflatun, Aristo ve tasavvuf ahlakını aşar. Örneğin başta da belirtildiği gibi, Aristo ahlâkında iyilik bir hareket yapmak, İbni Sina ahlakında ise iyi hareketi alışkanlık haline getirmektir. Yine tasavvuf ahlâkında iyi olan ruhun bedenden kurtulmasıdır. Oysa İbni Sina'da iyi insanın toplumsal ilişkiler içinde insanlara iyilik yapması ve bunu alışkanlık haline getirmesidir. Görüldüğü gibi İbni Sina ahlâkının özü, insanı iyilik yoluyla mükemmel kılmak ve bu yolla da Allah'a ulaştırmaktır.

KAYNAKLAR:

1. Akyüz, Yahya; "İbni Sina'nın Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri", A.Ü.Eğ.Fak. Dergisi C.15 s.11922 s.-I-13
2. Arslan, Ahmet; "İbni Sina'nın Felsefesi ve Düşünce Tarihindeki Yeri", E.Ü. Sosyal Bil. Fak.Dergisi s.2
3. Ayas, Nevzat; "İbni Sina'nın Felsefesi Sistemi", TTK. 1000 Yıl Anma Kitabı, İstanbul, 1937
4. Ayas, Nevzat, "İbni Sina'nın Filozofik Sisteminde Ahlak", TTK 1000 Yıl Anma Kitabı, İstanbul, 1937
5. Ayni, H.A., "İbni Sina'da Tasavvuf", TTK 1000Yıl Anma Kitabı İstanbul,1937
6. Bayraklı Bayraktar, Farabi'de Devlet Felsefesi İst.1983
7. Çamel, Perihan, İbni Sina'da Çocuklara ve Kadınlara Dair Politeknik No 41 s.13, İstanbul, 1937
8. Çubukcu, I. Agah, "İslamda Terbiyenin Önemi", İlahiyat Fak.Der. 1978, XXII
9. Dilâçar A. 900. Yıldönümü Dolayısıyla Kutadgubilik İncelemesi TDK. Ya. Ankara 1972
10. Günaltay, M.S., "İbni Sina'nın Milliyeti Hayatı ve Kültürü", TTK 1000 Yıl Anma Kitabı, İstanbul, 1937
11. Hilev, Selahattin, 100 soruda Felsefe El Kitabı Gerçek Y.lar 3. Baskı İstanbul, 1981
12. İbni Sina (M. Şerafettin Yoltkaya) Hayy İbni Yakzan TTK 1000 Yıl Anma Kitabı İstanbul, 1937
13. (Kilisli Rifat Bilge) "İbni SinaEdviyei Kalbiye" TTK 1000 Yıl Anma Kitabı İstanbul, 1937
14. İbni Sina (M. Hazmi Tura) Hüzün Risalesi TTK. 1000. Yıl Anma Kitabı İstanbul, 1937
15. (H.Z. Ülgen) "İbni Sina Maddesi C5/2 s.807,824 İslam Ansiklopedisi
16. İzmirli, I.H. "İbni Sina Felsefesi Şahsiyet Hususiyeti Metot ve Sistemi" TTK 1000. Yıl Anma Kitabı İstanbul, 1937
17. Keklik, Nihat, Filozofların Özellikleri, Felsefeye Giriş II İst. 1983
18. Keklik, Nihat, "Türk İslam Filozofu İbni Sina 980-1037 Hayatı ve Eserleri", Felsefe Arkivi
19. Kurtkan, Amiran, Sosyal İlimler Metodolojisi
20. Küyel, Mubehat Türker, İbni Sina "On Sorunun Karşılıkları" Beyrûni'ye Armağan'da ayırbasım 1974 TTK Bev.
21. Meydan Larousse, İbni Sina Mad. C.6
22. Okandan, Recai Galip, Umumi Amme Hukuk Dersleri İst. 1952
23. Özden Akil Muhtar, "İbni Sina Tıbbına Bir Bakış" TTK 1000. Yıl Anma Kitabı 1937 İstanbul.
24. Pazarlı, Osman İslamda Ahlak Remzi K.evi İst. 1972
25. Ülken, H.Ziya, "İbni Sina'nın Ruhiyatı" TTK 1000 Yıl Anma Kitabı 1937 İst.
26. Ünver, A.Sühely, "İbni Sina'nın Sözleri" TTK 1000 Yıl Anma Kitabı 1937
27. Tolun, Haydar, "İbni Sina ve Bacon". Cumhuriyet Gazetesi 2 Temmuz 1937